

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

123:2 • 2003

I skuggan av nutiden? Om den äldrehistoriska syntesens inriktning och möjligheter.

Av Dick Harrison

Syntesen tillhör i sanning icke de mer omhuldade genrerna inom historievetenskapen. Vi skyr syntesen som vore den smittad. Monografier, artiklar och essäer är betydligt mer vanligt förekommande i våra datorers ordbehandlingsfiler och i våra publikationsförteckningar. Framför allt upplevs syntesen som osäker och farlig att ställa sig bakom som enskild individ – ett veritabelt akademiskt gungfly – och det skall mycket till för att genomsnittshistorikern skall våga författa en syntes.

Förhållandet är inte förvånande, tvärtom. På sätt och vis är syntesen ju en vetenskaplig omöjlighet, en genre vars resultat endast kan misslyckas. Det är omöjligt för en enskild forskare att täcka in ett helt fält av kunskap. Författaren till en syntes måste vara medveten om att resultatet blir med nödvändighet bristfälligt. Han eller hon är tvungen att öppna sig för risken att ha fel även i det stora, helst också uppskatta detta faktum. Den syntes som stillatigande accepteras av alla kolleger och inte leder till diskussion och förnyad forskning är inte mycket att glädjas åt. Syftet har förfelats.

Tänk dig in i situationen. En forskningsledare eller en förlagsredaktör ber dig skriva ett brett upplagt, vetenskapligt verk om ett jätteämne: de europeiska monarkiernas kungaideologi från folkvandringstiden till renässansen; reseskildringar från Pytheas till Livingstone; västeuropeiskt agrarsamhälle under den tidigmoderna eran, eller något annat lika hopplöst oöverblickbart. Du tänker dig för mer än två gånger innan du svarar, och när du väl gör det är det förmodligen med ett ”nej”. Om du likväl accepterar gör du det antagligen

Professor Dick Harrison, f 1966, är verksam vid historiska institutionen, Lunds universitet. Harrisons publikationslista är mycket diger. Förutom *Jarlens sekel* och *Karl Knutsson*, som kom ut förra året, har han skrivit tolv andra monografier och publicerat sig i ett stort antal vetenskapliga tidskrifter samt skrivit läroböcker för såväl universitets- som gymnasiebruk och recensioner, inte minst för *Historisk tidskrift*.

Adress: Historiska institutionen, Lunds universitet, Box 2074, 220 02 Lund.

E-post: dick.harrison@hist.lu.se

mot löfte att inte behöva göra hela arbetet själv. Du undviker det fulla ansvaret. Du bidrar med en mindre del i ett större projekt.

Det är så de allra flesta lärdomssammanfattningar brukar tillkomma. Enskilda forskare har i allmänhet en hälsosam respekt för gigantiska arbetsuppsatserna och ännu större respekt för det ansvar det medför att blotta sina vetenskapliga ståndpunkter och sin alltid ofullständiga inläsning på ämnet ifråga. Istället står vi där vid stupet och vägrar hoppa över, vägrar slå bron till den ännu inte tillkomna forskningen på andra sidan. Synteserna blir inte skrivna.

Syntes och sammanfattning

Till den allmänna svårigheten att skriva synteser kommer en mängd konkreta utmaningar, bland annat av narrativ art. Skall man skriva lättläst eller vetenskapligt? I tematiska kapitel eller i stora kronologiska svep? Hur mycket tidigare forskning skall ligga till grund för sammanfattningen och slutsatserna?

Delvis handlar det om inställningen till lättbegriplighet. Vill vi skriva som vi brukar i våra standardartiklar och standardavhandlingar, det vill säga med den krångelsvenska vokabulär som historievetenskapens professionalisering har skänkt oss, eller skall vi utnyttja tillfället att göra vår ståndpunkt tillgänglig även för utomstående? Det senare leder givetvis till större möjligheter att påverka en bred läsekrets, men samtidigt riskerar skribenten ifråga att ådra sig anklagelsen att bara skriva populärvetenskapliga sammanfattningar och inte några egentliga vetenskapliga verk. Arbetets värde reduceras, åtminstone i de egna institutionskorridorerna. Syntesen tolkas som pedagogisk tilläggsmerit, som kompilatorisk sammanfattning eller som vällovlig men forskningsmässigt ointressant popularisering. Rent konkret innebär det att syntesen inte får någon större betydelse – om någon överhuvudtaget – när skribenten ifråga söker tjänst eller befordran. I nio av tio tillsättningsärenden räknas alla de verk som fått den skamliga stämpeln ”populärvetenskap” såsom varande av noll och intet värde. Vilken historiker vill råka ut för det, om det går att undvika? Numera kan undertecknad förvisso kosta på sig att göra det eftersom jag har en fast tjänst och sitter säkert i det akademiska samhället, men på 1990-talet aktade jag mig för att trampa fel. Försörjningsmöjligheterna för oss historiker är som bekant begränsade.

Det är viktigt att hålla begreppen isär. En syntes är inte samma sak som en sammanfattning av kunskap. Både synteser och sammanfattningar kan vara skrivna såväl populärvetenskapligt som med utnyttjande av vetenskaplig sakprosa. Sammanfattningen kan ha, och har ofta, karaktären av lärobok eller

kompendium. Ansatsen är inte lika djärv som i en syntes, det vetenskapliga hoppet kortare. Med syntes avser vi något utöver själva sammanfattningen. Egentligen rör det sig om två saker. Dels handlar det om forskarens aktiva roll i egenskap av tolkare av mångfald, närmast i enlighet med Kants resonemang om hur kunskapssubjektet sammanfogar sinneserfarenheter till en begriplig helhet. Dels, om vi utgår från Hegel, handlar det om en nyckelfas i framväxten av tanke, kunskap och ande, en följd av samspelet mellan tes och antites.¹ Syntesen som vetenskaplig genre kan alltså liknas vid en personlig forskargärning som inte bara sammanfattar ett forskningsläge utan som dessutom avser att skapa en ny tolkning, en ny grund att stå på för kommande forskningsinsatser. Det kan göras på en mängd olika sätt, men det framåtpåkande, forskningsrelaterade syftet är allestädes närvarande. Sammanfattningar är sällan provocerande. Synteser är det nästan alltid.

Diakront och teleologiskt perspektiv

Ett grundläggande tema för flertalet synteser om äldre historia är utvecklingen i riktning mot nutiden. Historien går framåt, genom tiden, fram mot ett slut som vi redan känner. Den narrativa mallen, oavsett om den är ordnad i tematiska kapitel eller i breda kronologiska svep, följer en diakron och inte sällan även en teleologisk mall. Vid få tillfällen upplever man historikerns behov av tiden *per se* som främsta dimension lika starkt som när man läser en äldrehistorisk syntes. Den som forskar om medeltid eller tidigmodern tid skriver ständigt i skuggan av nutiden.

Till saken hör också att vi äldrehistoriker är i minoritet. Den överväldigande majoriteten av alla Sveriges historiker forskar om en tid som inte är mer förfluten än att mor- och farföräldrarna med lätthet erinrar sig den. Med få undantag dominerar 1900-talsforskningen på svenska universitet och högskolor. Antalet statligt avlönade medeltidshistoriker kan räknas på händernas fingrar. Antalet doktorander som forskar om Gustav Vasas sekel är mig veterligen ännu färre.

Denna strömkantring till förmån för 1900-talets historia har inte undgått att färga av sig på forskningen om medeltiden och tidigmodern tid. Den senare har på flera punkter valt att anpassa sig efter 1900-talsforskningens problemfält. Forskningsområden som aktualiserats med avseende på det senaste seklet – studier om etnicitet, identitet, och så vidare – har fokuserats

1. *Nationalencyklopedin*, band 17, artikeln ”Syntes”, Höganäs 1995.

även i studier av sedan länge svunna sekler. Detta är inte att beklaga. All forskning mår bra av färska infallsvinklar.

Mer än något annat har detta förhållande gällt begreppet modernitet. När jag läste historia i mitten av 1980-talet var detta inte en term vi studenter lade på minnet. Den var osynlig i läroböckerna och nämndes sällan av lärarna. Idag möter vi den överallt. Det är en term man måste relatera sig till. Det förflutna och det närvarande kan vara "förmodernt", "modernt" eller "postmodernt". Trendord? Till intet förpliktande smurford? Jovisst, i många fall kan vi byta ut begreppen mot andra utan att forskningen påverkas mer än ur ett strikt terminologiskt perspektiv. Men när modernitetsbegreppet även inkluderar idén om en grundläggande processuell förändring i övergången från det gamla samhället till 1900-talets västerländska civilisation, då hamnar vi i ett annat och mer intressant läge. Modernitetens framväxt blir då utgångspunkt för problemformulering, ett historiskt dilemma som forskaren prioriterar i inringandet av syften och mål. Aldrig är detta lika tydligt som när vi skriver synteser. Vart pekar väl den medeltida och tidigmoderna utvecklingen om inte framåt, mot nutiden? Oavsett vilka konkreta teman forskaren väljer att fokusera blir det inte sällan frågan om det moderna samhällets vagga som svävar över syntesen och bestämmer dess ramar.

Exemplet Levine

För att konkret visa hur en dylik syntes kan konstrueras och hur moderniteten sätter agendan för tolkningen av det förflutna ämnar jag exemplifiera med en av de senaste stora synteserna om medeltiden, David Levines *At the Dawn of Modernity. Biology, Culture, and Material Life in Europe after the Year 1000* (2001).² Levine är professor i Theory and Policy Studies vid universitetet i Toronto. Hans egen forskning har främst rört det tidigmoderna Englands historia, från 1500-talet till industriella revolutionen. I detta verk går han emellertid hundratals år bakåt men väljer likväl att låta *modernity*, modernitet, stå i centrum för syntesens tematik.

David Levines syfte är att visa på hur medeltiden, i synnerhet perioden 1000–1300, utgör modernitetens första fas, dess vagga. Det var under denna period som allting började. Före 1000-talet låg ännu alternativa vägar öppna, vägar som teoretiskt sett hade kunnat leda till helt andra samhällstyper än

2. David Levine, *At the Dawn of Modernity. Biology, Culture, and Material Life in Europe after the Year 1000*, Berkeley, Los Angeles & London 2001. Boken recenserades av undertecknad i en understreckare i *Svenska Dagbladet* 020503.

till 1900-talsamhället. Men nu gick det som det gick, vi fick vårt moderna samhälle, och det kan vi tacka bönderna och herremännen under högmedeltiden för. David Levine gör själv en stor poäng av att argumentera i ett syntesperspektiv; han är uppenbart stolt över sin metod och låter inte sällan texten forma sig till en veritabel lovprisning av genren. Tack vare syntesperspektivet, menar Levine, vinner vi nya, stora insikter om historiens gång. Därmed kan vi verkligen påvisa hur moderniteten har sina rötter i högmedeltiden.

Nu är det inte fullt så enkelt. För att syntesen skall fungera måste Levine göra vissa grundantaganden, ett par historieteoretiska val, innan han påbörjar arbetet. Syntesen bygger på två förutsättningar. För det första antar Levine ett strikt teleologiskt perspektiv. För det andra läser han utvecklingen som en svit av *feedbacks*.

Teleologin träder fram med full kraft redan i inledningskapitlet. Utgångspunkten kan definieras som att "vi vet vad som händer". Detta kända händelseförlopp är det enda som behöver förklaras. Eftersom den hittillsvarande slutpunkten i utvecklingen utgörs av det moderna samhället, riktar Levine allt intresse åt resan från dåtida medeltid till nutida modernitet, vilket förklarar boktiteln. Huvudfokus ligger på de rötter till modernitet som Levine anser sig kunna spåra till tidigast möjliga period i historien, vilket i hans fall är detsamma som 1000-talet. Alternativa utvecklingslinjer, fallna alternativ, försvinner därmed ur synfältet. De är inte lika intressanta, alltså kan de rationaliseras bort.

Levine tolkar dessutom historisk utveckling som en serie på varandra följande *feedbacks*. En *feedback* kan vara antingen god eller ond. Schematiskt sett kan den sägas anta formen av en cirkel. Människors upplevelser av fenomen, såsom klimatförändringar och pestepidemier, resulterar i svarsagerande (*responses*), något som för utvecklingen framåt till nästa fas i jakten på moderniteten.

Om vi lämnar det övergripande spektrumet och skärskådar själva texten i *At the Dawn of Modernity* finner vi snart att ytterst lite är verkligt empiriskt nyskapande. Den som kan sin medeltid känner omgående igen sig. I enskildheter är alltså Levines bok allt annat än spektakulär, låt vara att den är forskningsupdaterad på ett för dylika synteser jämförelsevis berömvärd sätt. Det som gör *At the Dawn of Modernity* till en bok värd att analyseras är alltså inte faktainnehållet utan just själva synteselementen, kombinationen av kända fakta i ett på förhand definierat problemperspektiv. Levine syr ihop familjebildning – ett av hans stora personliga forskningsfält – med utveck-

lingen av feodala relationer, nyodling, naturresursutnyttjande, religiösa trender, med mera. Så har andra skribenter förvisso också gjort, men Levine utvinner nya insikter i och med att han länkar tematiska kombinationer till modernitetens framväxt. Genom att foga enskilda historiska element till imponerande helheter söker han bibringa läsaren förståelsen att högmedeltidens samhällsutveckling var helt grundläggande för framväxten av det moderna samhället. Han söker rötter, och han finner rötter.

Jag skall inte sticka under stol med att jag är imponerad av Levines bok. Trots att ingenting som står i texten egentligen är överraskande blir helheten onekligen mycket större än de enskilda delarna. Syntesen fungerar som den är avsedd att fungera. Den förflyttar forskningsläget, i synnerhet problemformuleringen, ett rejält kliv framåt. När jag läst färdigt inser jag det självklara i att en modernhistoriker måste gräva ned sig i medeltidsforskning för att rätt förstå 1900-talets utveckling, liksom att en medeltidshistoriker inte kan ignorera moderniteten. Ett longitudinellt perspektiv borde vara obligatoriskt för samtliga.

Just på denna punkt sker emellertid mitt erkännande under protest. Motvilligheten beror på själva den teoretiska kärnan, den teleologiska attityden, i Levines arbetsmetod. Vinner han verkligen något på teleologi? Ja, uppenbarligen. Men bör vi inte söka komma längre? Gör inte Levine snarast en dygd av vad som förefaller vara en nödvändighet när han lägger fast sin teleologiska ram? I de forskningssammanfattningar och synteser som jag själv har skrivit eller medverkat till har liknande ramar på ett mer omärkligt, aldrig explicit erkänt, sätt anmält sig i texten. De flesta som skriver synteser försöker kombinera en mängd företeelser till nya helheter, skapa nya bilder och nya perspektiv genom sammanställning och analys av redan utförd forskning, men vi slår långt ifrån alltid på trumman för teleologiska perspektiv. Tvärtom är vi många som yrkar på att historia skall läsas framifrån, inte bakifrån, med så stor hänsyn som möjligt tagen till de alternativa utvecklingsmöjligheter som var för handen vid tidpunkten ifråga. Nutiden skall inte utgöra facit. Och likväl, när jag jämför Levines text med mina egna och andras finner jag att vi utan att egentligen tänka på saken har arbetat ungefär som denne. Frågan som därmed inställer sig är om inte detta är snudd på oundvikligt när man arbetar med syntesen som genre.

Är det männe rentav så att syntesen ställer vissa oundgängliga krav, såväl narrativa som teoretiska, vilka en forskare inte nödvändigtvis vill acceptera men som likväl smyger sig in vare sig man vill eller ej? Synteser

skrivs ju mot bakgrund av redan erhållen kunskap, inte bara i form av analytiska pusselbitar om epoken ifråga utan också mot bakgrund av vår vetenskap om det historiska slutresultatet. Syntesskaparen har tidens facit i hand. Detta kan knappast undgå att påverka urvalet och sammanpusslandet av analysresultat. Alltså vet vi vad vi skall söka efter och med- eller omedvetet finner vi även vad vi åstundat.

Syntesen som samarbetsprojekt: exemplet familjehistoria

Såsom markerades ovan är det inte särskilt vanligt att göra som David Levine, det vill säga att på egen hand ta sig an ett väldigt forskningsområde och själv välja och vraka mellan forskning och teman. Betydligt vanligare är att ingå i ett team, att skriva för redaktörer eller projektledare. Sådana synteser är inte sällan internationella samarbetsprojekt som trycks i ett flertal volymer.

Som typiskt exempel kan nämnas de brett upplagda synteser som har publicerats och som håller på att publiceras om familjehistoria, även här med sikte fast inställt på moderniteten. Vad som gör detta ämne särskilt spännande i ett historiskt perspektiv, och därmed även i ett syntesperspektiv, är den direkta kopplingen till människans närmiljö, den miljö vi aldrig under några omständigheter kan räkna bort i sökandet efter kulturella variabler i historien. Eftersom en betydande del av våra liv och våra handlingar bestäms eller influeras av den närmaste omgivningen är det i längden omöjligt för en samhällsvetare eller humanist att i sina problemanalyser bortse från familjen i det närvarande och i det förflutna. Det senaste skottet på det familjehistoriska syntesträdet är en i bokstavlig bemärkelse tung trebandssyntes betitlad *The History of the European Family* utgiven från 2001. Huvudredaktörer är David I Kertzer, professor i samhällsvetenskap, antropologi och historia vid Brown University, och Marzio Barbagli, professor i sociologi vid universitetet i Bologna.³

Böckerna är inte först på plan. Det finns många goda exempel på fler-volymverksverk med kulturhistoria och socialhistoria i familjeperspektiv. Se bara på Philippe Ariès och Georges Dubys (eds) *Histoire de la vie privée*, utgivet i fem volymer i Paris 1985–1987, sedermera även översatt till engelska. Ej heller om vi begränsar sökfältet till familjehistoria i snävare bemärkelse finner vi ett ungt forskningsfält för djärva pionjärer. Vi har etablerade och tillika utmanade forskningstraditioner om antikt grekiskt familjeliv, om den romer-

3. David I Kertzer och Marzio Barbagli (eds), *The History of the European Family*, vol 1–2 (1500–1913), New Haven & London 2001–2002.

ska familjen, om utveckling under tidig medeltid, om den speciella typ av familj som uppträdde i Nordeuropa efter digerdöden, om förändringen från bondehushåll till arbetarhushåll, och så vidare in till allra modernaste tid.

Detta är inte underligt. Kärnfamiljen har ju under de senaste två seklerna utgjort ett grundläggande fundament för de flesta västerlänningars sociala liv. Att historiker, arkeologer, sociologer, med flera känner sig manade att utforska ämnet är självklart. Lika naturligt är det att professorer känner sig manade att samla specialister till syntesarbeten med målet att förklara varför nutiden se ut som den gör.

För att en dylik samarbetsyntes skall fungera krävs en väl genomarbetad struktur, en eller flera röda trådar att följa upp och utveckla. Det krävs frågor vilkas överordnade historiska relevans alla inblandade skribenter måste vara överens om; i annat fall blir syntesprojektet otympligt och i regel misslyckat. En av de viktigaste röda trådarna måste i föreliggande fall rimligen vara huruvida familjen överhuvudtaget fungerade som primär social enhet i det förflutna. Med denna röda tråd som utgångspunkt kan en mängd relevanta frågor formuleras, till exempel: "var hemmet viktigare än krogen och grönområdet?"; "var gick gränsen mellan privat och offentligt?"; et cetera.

I *The History of the European Family* börjar historien i renässansens tidevarv. Första volymen behandlar tidigmodern tid, från 1500-talet till slutfasen av *l'ancien régime*. Andra volymen behandlar det "långa 1800-talet", från franska revolutionen till tiden omedelbart före första världskrigets utbrott. Vilka röda trådar är urskiljbara?

Volym 1 består av nio separata berättelser, volym 2 av tio. För den tidigmoderna tidens räkning skriver Raffaella Sarti om familjens rent materiella levnadsbetingelser; Karl Kaser om familjer i livegenskapens Östeuropa och Ulrich Pfister om proto-industrialisering: det vill säga *materiell, ekonomisk historia*. Lloyd Bonfield skriver om familjelag, Jeffrey Watt om familjens utveckling sedd mot bakgrund av reformationen och motreformationen: *ideologisk och rättslig historia*. Pier Paolo Viazzo skriver om mortalitet och fertilitet; Linda Pollock om relationen föräldrar-barn; Antoinette Fauve-Chamoux om äktenskap, änkestånd och skilsmässor; David Gaunt om släktskapsrelationer: *intern familjedynamik*. Den som läser volymen kapitel för kapitel, från början till slutet, får sig alltså först en duvning i den materiella basens strukturella utseende och utveckling, följt av den ideologiska överbyggnadens historia, slutligen en serie avsnitt om hur de skilda elementen i en europeisk familj (make, maka, barn) agerade mot bakgrund av de redan ut-

forskade materiella och ideologiska realiteterna. Dispositionen förefaller logisk: A + B + C.

När vi lägger denna volym åt sidan och ger oss i kast med boken om 1800-talet möter vi en liknande struktur. Först en svit kapitel om ekonomiska förhållanden och grundläggande familjeorganisation skrivna av Martine Segalen, David I Kertzer och Andrejs Plakans. Därpå ett par texter om familjens relation till stat, religion och lag författade av Lloyd Bonfield, igen, Rachel Fuchs och Mary Jo Maynes, slutligen fyra kapitel om demografiska krafter och familjerelationer med Carolin Brettell, Loftur Guttormsson, Josef Ehmer och Georges Augustins som upphovsmän. Förvisso är det lätt att raljera över den dispositionsmässiga förutsägbarheten, men än sen? Jag har svårt att se hur redaktörerna hade kunnat konstruera ett fullgott alternativ med samma narrativa dynamik.

Ett annat ofrånkomligt problem i skapandet av väldiga all-europeiska synteser är den historisk-geografiska obalans som i flertalet fall inträder per automatik. Hur ofta har vi inte ilsknat till vid läsningen av ännu en pretentiös engelsk, tysk eller fransk syntes som totalt ignorerar nordiska förhållanden? Skall vi verkligen köpa det gamla argumentet att länder som inte varit ledande inom den historiska utvecklingen ej heller förtjänar lika mycket utrymme som de stora bjässarna? Observera: Många syntesredaktörer har gjort en medveten poäng av en sådan prioritering. Ett välkänt exempel är hur Charles Tilly drog upp riktlinjerna för sin berömda syntes om tidigmodern statsutveckling i Europa. Det gjordes helt klart, och är explicit angivet i boken, att de små nationerna skulle ge vika för de stora. Åt den som hade skulle varda givet.

Därmed är vi tillbaka i den till synes ofrånkomliga kopplingen till diakroni och teleologi. Det är slutresultatet som dominerar, facit som bestämmer frågorna. Kopplingen svär mot vad vi får lära oss är en god utgångspunkt – nämligen att läsa historien framlänges, inte baklänges, att inte glömma de fallna alternativen – men går den verkligen att undvika i en syntes? Hur har Kertzer, Barbagli et consortes konfronterat dilemmat? Varifrån har projektet rekryterat sina författare? Vad är de specialister på?

Svar: I volym 1 har USA bidragit med tre författare, Italien med två och Frankrike, Tyskland, Österrike och Sverige med en var. Författarna är uppenbarligen valda med omsorg; deras respektive specialområden täcker olika delar av den europeiska världsdelen. Österrikaren Kaser är således expert på Balkan, Pollock (vid Tulane University i Louisiana) på tudorernas England,

David Gaunt på både nordiska och polsk-litauiska förhållanden, och så vidare. I volym 2 har USA bidragit med sex författare, Frankrike med två och Österrike och Island med en var. Bland dessa bidragsgivare finns bland annat en expert på portugisisk historia, Brettell, och en på lettisk, Plakans. Förvisso dominerar i båda volymerna expertisen för de stora västeuropeiska länderna, men krafttag har tagits för att detta inte skall ge syntesen en traditionell övervikt för England-Tyskland-Frankrike. Och det är bra. Både ur tidssynvinkel och i rumspektiv uppvisar *The History of the European Family* en ovanligt stor variationsrikedom med avseende på sina analysobjekt. Det är inte en europeisk familj som studeras utan en mängd olika länders och regioners familjetyper. Däremot är det ofrånkomligt att läsa boken med nutidens familjemönster i tanken. Den kulturella variationen förmår något dämpa den teleologiska hammarens slag, men ett visst då tränger icke desto mindre igenom.

Det samlade resultatet är i detta fall, åtminstone enligt min bedömning, tämligen lyckat. Verket är nyttigt såväl i egenskap av allmän handbok i ämnet som i egenskap av uppdaterat referensverk. Förvisso är inte alla bidrag lika väldisponerade och lika europeiskt allomfattande, men det samlade resultatet är gott nog. Det finns en medveten strävan bland artiklarnas författare att även täcka in de delar av Europa som annars glöms, till exempel de osmanska och de nordiska. Som komparativt intresserad syntesläsare blir man imponerad.

Den som söker sig till Kertzers och Barbaglis trebandsverk måste alltså vara inställd på att tänka all-europeiskt, på att närma sig ämnet med ett jämförande perspektiv. Perspektivet är tematiskt, inte regionalt eller nationellt. Man blir inte serverad en lättillgänglig separat historia om fransk familj, italiensk familj och svensk familj, utan en serie välskrivna och problembaserade essäer och artiklar med ambitionen att förtälja om alla möjliga familjer från Atlanten i väster till Ural i öster.

Fokus på aktören

Att döma av ovanstående jämförelse borde det falla sig mer lämpligt att arbeta inom ramen för välplanerade samarbetsverk än i form av väldiga solo-prestationer om syftet är att undvika den teleologiska fällan. Med ett flertal författares hjälp antar historien snarare formen av ett färgrikt kalejdoskop än av en motorväg mot nutiden. Å andra sidan ställer kalejdoskopet stora krav på den redaktionella sammanfogningen, på planerings- och slutsatsfasen i arbetet. Om syntesernas enskilda delar, artiklarna, får större vikt än dess hel-

het är projektet förfelat. Då är det ingen genomarbetad syntes utan snarare en traditionell antologi.

Men måste det verkligen vara så? Är den syntesskrivande ensamvargen dömd att vandra i skuggan av nutiden? Kanske inte. Jag roade mig för några år sedan med att göra en jämförelse liknande den ovanstående men med kyrkohistorisk vinkling snarare än socialhistorisk.⁴ Kertzers och Barbaglis arbete motsvarades av den andra delen av *Svensk kyrkohistoria*, med undertiteln *Hög- och senmedeltid* (1999), ett verk som karaktäriseras av dels en omfattande kronologisk del, dels en antologiliknande del med bidrag av flera författare.⁵ Levine motsvarades i denna komparation av Richard Fletcher, verksam vid universitetet i York, och dennes 562 sidor långa *The Conversion of Europe. From Paganism to Christianity 371–1386 AD* (1997).⁶ Detta sistnämnda verk vill jag härmed gärna återknyta till.

Det rör sig om en nytolkning av hela det katolska Europas kristnande, ett stort kronologiskt svep över flera sekler. Fletchers bok utgör dessutom ett formexperiment i vilket den diakrona processens – kristnandets – logik framträder *by way of suggestion*, det vill säga implicit, steg för steg, för läsarens ögon. Den röda tråden utgörs av Fletchers tolkning av kulturmöten, hans analys av konfrontationer mellan representanter för olika kulter och trossystem. Till exempel: Hur skulle den hedniska kungen ställa sig till den nya läran? Fanns det möjligheter att kompromissa? Hur uppfattade stormännen det kristna budskapet? Det breda spektrum av konfrontationsmöjligheter som bevisligen existerade gjorde kristnandet till en mycket oförutsägbar och osäker process, något som praktiskt taget raderar ut den av mig befarade teleologiska linjen i Fletchers bok.

Den narrativa nyckeln utgörs i Fletchers fall av en stark fokusering på aktörerna själva. De måste ta ställning, de måste bestämma sig för hur de skall agera i gränslandet mellan kristet och okristet. Som exempel kan anföras den förödande kraft som utvecklades under 600- och 700-talen, då kristendomen och missionsidén upptogs av det västeuropeiska stormannaskiktet. Stormännen införlivade den kristna läran med sina egna kulturella värderingar, varför allt från klosterliv till mission kom att reflektera de världsliga herremännens livsmönster. Biskopar skaffade sig beridna följen av krigare och höll

4. Jämförelsen återfinns i form av essän "Synteser om dem som bad" i essäsamlingen *På Klis fält. Essäer om historisk forskning och historieskrivning*, Lund 2000.

5. Sven-Erik Pernler m fl, *Sveriges kyrkohistoria. Hög- och senmedeltid*, Stockholm 1999.

6. Richard Fletcher, *The Conversion of Europe. From Paganism to Christianity 371–1386 AD*, London 1997.

vilda dryckesslag; klostren blev baser för adligt jordägande. Det är i detta läge, i samband med Sankt Amandus verksamhet på 630-talet, som vi första gången möter svärdsmissionen. På samma sätt som stormännen med vapen kuvade sina världsliga fiender ämnade de även kuva hedningarna. Kristnandet fick därigenom en egen, våldsamt handlingsrytm, som för lång tid framåt gav utvecklingen en speciell – med våra ögon sett djupt okristen – prägel.

Det historiska aktörsperspektivet skänker Fletchers bok en icke-teleologisk men samtidigt diakron dynamik som många stora synteser – likt Levines – saknar. Nämnas bör dock att de kapitel som behandlar strukturella faktorer, till exempel analysen av församlingsväsendets betydelse, är generellt sett sämre och uppvisar betydande brister. Det finns en gräns för hur mycket den aktörsinriktade narrativa modellen klarar av att hantera.

Synteser som skrivs och synteser som inte skrivs

Syntesen må vara ringaktad som genre, men den förblir av central betydelse i egenskap av kunskaps- och forskningsgenererande instrument. Det är via synteser vi erhåller våra klarast lysande bilder av det förflyttna, de visioner som sedermera hamnar i läroböcker och i det allmänna historiemedvetandet. Därför är det av stor vikt att synteser som sådana inte bara skrivs utan också utsätts för granskande forskning.

Såsom har framgått av ovanstående exempelgenomgång är det alls icke omöjligt att skriva brett upplagda synteser utan att resultatet per automatik vrids i vetenskapligt oönskad riktning. Men det gäller att se upp. Syntesens slutgiltiga karaktär bestäms i stor utsträckning redan i det teoretiska konceptionsögonblicket, när ramverket läggs fast, den narrativa strukturen bestäms och tematiken väljs ut.

Om jag rent spontant skulle vilja ha någon typ av äldrehistorisk syntes oskriven är det teleologiska soloprestationer av Levines typ. Observera: det är inget fel på dem, men de säger oss egentligen mer om nutidsmänniskans kunskapshorisonter och historiska facit än de säger om de historiska möjligheter och alternativ som det är vår uppgift att lokalisera. Det aktörsinriktade perspektivet har betydligt större utvecklingsmöjligheter när det gäller att locka fram de frågor och de slutsatser som inte är givna på förhand. Dessutom kan en sådan syntes lätt få ett läsvärde utöver det för akademiska publikationer sedvanliga. Att varva ögonvittnesskildringar, personanalyser och redogörelser för samhällsstruktur är en god rekommendation till blivande syntesskribenter.

Men den enskildes rädsla för syntesgenren är bara ena sidan av myntet. De verkligt stora synteserna kräver engagemang från ett flertal författare och därmed även ekonomiska åtaganden från externt håll. På denna punkt har vissa av våra systerdiscipliner varit tämligen framgångsrika under det senaste decenniet: det har kommit ut flerbandsverk på svenska om bland annat konsthistoria, presshistoria och kyrkohistoria. När det gäller historia som sådan har emellertid den stora syntesen lyst med sin frånvaro. Hur länge dröjer det männe tills vi får en populärt skriven syntes som äntligen kan ersätta Bonniers hopplöst föråldrade 1960-talsverk om svensk historia? Gud vet.

Summary: In the Shadow of the Present. On the Focus and Possibilities of Historical Syntheses

This article discusses some of the basic limitations and possibilities linked to the writing of syntheses. A crucial issue is to what degree we are dependent on our own modern reality when writing about medieval and early modern topics. Does the synthetic approach more or less automatically turn into a teleological approach? And if so, how can this be avoided?

In order to elucidate the problem, three different kinds of syntheses are analysed: David Levine's book *At the Dawn of Modernity. Biology, Culture, and Material Life in Europe after the Year 1000* (2001); *The History of the European Family* (2001–, eds David I Kertzer and Marzio Barbagli); and Richard Fletcher's book *The Conversion of Europe. From Paganism to Christianity 371–1386 AD* (1997). Of these three, Levine assumes an explicit teleological stand while Fletcher successfully attempts to avoid this by emphasising the role of individual actors on the historical scene. *The History of the European Family* also avoids the teleological approach but rather through its structure (many different authors, etc.) than by conscious narrative design.

The main argument of the article is that syntheses such as the one by David Levine, although well-written and generally to be recommended *per se*, often tell us more about the limits of our own knowledge and of present-day society than they reveal insights into historical possibilities and alternatives of the past. By allowing him- or herself to focus on individual actors, the writer of a synthesis may discover questions and answers that are not defined by our knowledge of the final historical result.